

सिंचाइ गतिविधि

जलस्रोत तथा सिंचाइ सम्बन्धी चौमासिक पत्र

वर्ष २६ अंक ३ (पूर्णाङ्क ८६)

www.dwri.gov.np

चैत २०७५-असार २०७६

समाचार

प्रधानमन्त्रीद्वारा भेरी बबईमा सुरुङ्ग ब्रेक थु सम्पन्न

२०७६ बैसाख ३ गते मंगलबार, सुर्खेतको भेरीगंगा - ११ स्थित चिल्पेमा आयोजित विशेष समारोह बीच सम्माननीय प्रधानमन्त्री श्री के.पी. शर्मा ओली द्वारा स्वीच थिचेर नेपालको राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू मध्ये एक भेरी बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको सुरुङ्गको औपचारिक रूपमा ब्रेक थु गर्नु भयो र साथै सो सम्बन्धी विवरण भएको शिलापत्रको समेत अनावरण गर्नुभयो। उक्त अवसरमा टिबीएम मेशिनको स्वीच थिचि १० मिनेटभित्रै सुरुङ्गको अन्तिम खण्ड छेदने काम सम्पन्न भएको थियो। आयोजनाको सुरुङ्गको ब्रेक थु गर्न आयोजित उक्त समारोहलाई सम्बोधन गर्दै सम्माननीय प्रधानमन्त्री ओलीले आफ्नो सम्बोधनमा समय भन्दा एक वर्ष अगावै नयाँ वर्ष २०७६ को शुरुमा नयाँ प्रविधिको प्रयोग गरी आयोजनाको अत्यन्त चुनौतीपूर्ण सुरुङ्ग निर्माण कार्य सम्पन्न भएकोमा सबैलाई हार्दिक बधाई तथा शुभकामना व्यक्त गर्नुभयो। आयोजनाको सफलता मित्रराष्ट्रहरूको आपसी सहयोग र मित्रताको पनि द्योतक रहेकोले आगामी दिनहरूमा आयोजनाको सफल कार्यान्वयन गरी यसबाट उच्चतम लाभ उठाउन प्रदेश-प्रदेशबीच पनि समझदारी कायम हुने विश्वास व्यक्त गर्नुभयो। भेरी नदीको पानी बबई नदीमा मिसाई जलविद्युत उत्पादनका साथै तराईका बाँझा खेतमा बर्षेभरी सिंचाइ सुविधा पुग्न गई कर्णाली प्रदेश तथा प्रदेश नं ५ मा आर्थिक उन्नति हासिल हुने विश्वास व्यक्त गर्नु भयो र साथै बहुउद्देश्यीय र आर्थिकरूपमा महत्वपूर्ण यस आयोजनाको बाँकी रहेको काम पनि यही उत्साहकासाथ सम्पन्न गर्न सम्बन्धित सबैलाई आग्रह गर्नुभयो। अर्को युग नयाँ प्रविधिको युग भएकोले नयाँ नयाँ प्रविधिको माध्यमबाट छरितो रूपमा पूर्वाधार संरचनाहरूको निर्माण सम्पन्न गरी मुलुकलाई सिघ्र समृद्ध तुल्याउन सबैको योगदान आवश्यक रहेको चर्चा गर्दै अब सिंगो राष्ट्रले समृद्धितर्फको यात्रा शुरु गरिसकेको बताउनु भयो।

उक्त अवसरमा माननीय उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्री बर्षमान पुनले आफ्नो सम्बोधनका क्रममा नेपालको लगानी एवम् चिनियाँ निर्माण कम्पनी र अमेरिकी प्रविधिको संयोगबाट आयोजनाको मुख्य तथा अति संवेदनशील काम समय अगावै सफलतापूर्वक सम्पन्न हुन सम्भव भएको उल्लेख गर्दै यस आयोजनाले कर्णाली प्रदेश तथा प्रदेश नं. ५ लाई जोडेको बताउनुभयो। यस आयोजनाबाट उत्पादित विद्युतमध्ये ४९ प्रतिशत लगानी स्थानीय जनताहरूको हुने बताउनु भयो।

उक्त समारोहमा कर्णाली प्रदेशका मुख्यमन्त्री श्री महेन्द्र बहादुर शाहीले आफ्नो सम्बोधनका क्रममा कर्णाली प्रदेशको जलस्रोतको समुचित प्रयोगबाट प्रदेश नं ५ को हजारौं हेक्टर भूमिमा सिंचाइ सुविधा उपलब्ध हुने कुरामा खुशी प्रकट गर्दै यसबाट कर्णाली प्रदेशपनि लाभान्वित हुने विश्वास व्यक्त गर्नु भयो। साथै भविष्यमा संघीय सरकारबाट सुर्खेत लगायत कर्णाली प्रदेशका सम्भावित विकासका क्षेत्रहरूमापनि लगानी हुने विश्वास व्यक्त गर्नुभयो।

प्रदेश नं ५ का मुख्यमन्त्री श्री शंकर पोखरेलले उक्त अवसरमा सम्बोधन गर्दै कर्णाली प्रदेशको पानीले प्रदेश नं ५ को भूमिमा सिंचाइ भएपछि दुवै प्रदेशकालागि विकासकालागि अवसरको ढोका खुलेको बताउँदै प्रदेश नं ५ को उक्त सिंचित क्षेत्रमा उत्पादित कृषि उपजहरू कर्णाली प्रदेशका खाद्यान्न अभाव हुने क्षेत्रमा माग अनुसार आपूर्ति गरिने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्नुभयो।

समारोहमा आमन्त्रित महामहिम अमेरिकी राजदूत ज्याण्टी बेरीले अमेरिकी प्रविधि तथा चिनिया दक्ष प्राविधिज्ञ तथा नेपाली लगानीको त्रिपक्षीय संयोजनले हासिल भएको सफलताले नेपालको विकासमा नयाँ आयामको ढोका खुलेको बताउनु भयो। अर्का आमन्त्रित महामहिम चिनियाँ राजदूत होउ याङ्छीले नेपालको संरचनागत पूर्वाधार विकासमा चिनियाँ

उद्यमशीलताले सहयोग पुऱ्याउन पाएकामा अत्यन्त खुशी लागेको बताउनु हुँदै भविष्यमा पनि यस खालका विकास निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउन आफू उत्सुक रहेको विचार व्यक्त गर्नुभयो।

जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका महानिर्देशक श्री सरिता दवाडीले नेपालमा सिंचाइको बिकासमा भेरी बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना कोशेढुंगाको रूपमा रहेको विचार व्यक्त गर्नुहुँदै यस खालको प्रविधिको सफलताले नेपालको बिकासमा एक नयाँ आयाम थपेको विचार व्यक्त गर्नुभयो। नेपालको राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू मध्ये एक रहेको यस आयोजनाको पछिल्लो परिमार्जित लागत ३३ अर्ब १९ करोड रुपैयाँबाट सम्पन्न हुनेछ। यस आयोजनाबाट ४७.४ मेगावाट विद्युत उत्पादन हुनाका साथै बाँके र बर्दियाका जम्मा ५१,००० हेक्टर जमीनमा बर्षेभरी सिंचाइ सुविधा पुगी - बिद्युतवाट ४ अर्ब ३ करोड र कृषि उत्पादनमा बृद्धिवाट ३ अर्ब १० करोड

यस अंकमा

समाचार

- प्रधानमन्त्रीद्वारा भेरी बबईमा सुरुङ्ग ब्रेक थु सम्पन्न
- ६६ औं जलस्रोत तथा सिंचाइ बर्षिकोत्सव भव्यताका साथ सम्पन्न
- नेपालका राष्ट्रिय गौरवका सिंचाइ आयोजनाहरूको पछिल्लो प्रगति स्थिति

सम्पादकीय

- अन्तर जलाधार जल स्थानान्तरण अवधारणा

सिंचाइ प्रणाली परिचय

- नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. २ को परिचय

लेख/रचना

- चापाकोटटार सिंचाइ योजनामा तीनहप्ते सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन अभियान संचालन कार्ययोजना

सम्पादकीय

अन्तर जलाधार जल स्थानान्तरण अवधारणा

नेपालको जलस्रोतको विकासमा विगत ६ दशक देखि अन्तर जलाधार जल स्थानान्तरणको अवधारणा रहँदै आएको छ । हिम पोषित सदावहार सुनकोशी नदीको पानी सुख्खायाममा सुक्ने कमला, मरीन जस्ता नदीहरूमा मिसाउन सके यी कमला र मरीन नदीहरूबाट सिंचित क्षेत्रहरूमा सुख्खायाममा पनि सिंचाइ सुविधा पुग्नगई वर्ष भरी सिंचाइ सुविधा पुऱ्याउन सकिने अवधारणाको प्रारम्भिक विकास भएको थियो । तर त्यसबेला यी र यस्ता अवधारणाहरूको विकास भएपनि न सरकारसंग यसकालागि चाहिंदो उपयुक्त प्रविधि तथा सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिको पर्याप्त व्यवस्था थियो न त यसको विकासकालागि पर्याप्त बजेट नै । तर विगत एक दशक देखि भने मुलुकमा यस सम्बन्धी प्रविधि र प्राविधिज्ञहरूको पर्याप्त आधार तयार हुँदै गयो । नेपालको जलस्रोत रणनीति २०५९ तथा राष्ट्रिय जल योजना २०६२ मा रणनीतिक रूपमा यस सम्बन्धी बूदाहरू समावेश हुन थालेदेखि यस अवधारणा संग सम्बन्धित योजनाहरूको पहिचान, प्रारम्भिक अध्ययन, पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन हुँदै विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन तथा लागत अनुमान र विस्तृत प्रारूप तयारी कार्यहरूको क्रमशः विस्तारित रूपमा थालनी गरियो । करिव आधा दशक अघिदेखि पश्चिम नेपालमा अवस्थित बबई नदीमा हिम पोषित सदावहार भेरी नदीको पानी चुरे पहाड भित्रभित्रै सुरङ्ग खनी खसाल्ने कामको औपचारिक थालनी गरियो ।

सुरङ्ग खन्ने Tunnel Boring Machine, (TBM) जस्तो अत्याधुनिक प्रविधि मुलुकमा भित्रिए संगै यस प्रविधिको माध्यमबाट कम समयमै सो प्रविधिको माध्यमबाट जटिल भौगर्भिक प्रकृतिको क्षेत्रमा समेत सफलताका साथ सुरङ्ग खन्ने काम सम्पन्न भएको छ । यसरी मुलुकको जलस्रोत विकासको क्षेत्रमा अन्तर जलाधार जल स्थानान्तरणको आयामले साकार रूप हासिल गरेको छ । भेरी बबई जल स्थानान्तरण आयोजनाले अन्य क्षेत्रको अन्तर जलाधार जल स्थानान्तरण सम्बन्धी परिकल्पना तथा सम्भाव्यतालाई समेत मूर्तरूप प्रदान गरेको छ । साथै ऋण्डै आधा दर्जन अन्य जल स्थानान्तरण सम्बन्धी आयोजनाहरू अध्ययन तथा निर्माणको चरणमा समेत रहेका छन् । यस अवधारणाले कयौं वर्षसम्म हिमपोषित नदीहरूमा त्यसै खेर गईरहेको जलस्रोतलाई आवश्यक संरचना निर्माणको मद्दतबाट सुख्खा मौसममा जल अभाव हुने जलाधार क्षेत्रमा मोडेर सो क्षेत्रमा सिंचाइको अलावा भूमिगत पानीको पर्याप्त भरणलाई समेत संभव तुल्याउने भएको छ । यस अवधारणाको आधारभूत उद्देश्य नै जल अभाव हुने जलाधार क्षेत्रमा जलस्रोतको थप दीगो व्यवस्था गर्ने र वर्षे भरी सिंचाइ सुविधा पुऱ्याई कृषि उत्पादनमा उल्लेख्य बृद्धि गरी खाद्य सुरक्षाको व्यवस्थापन गर्ने तथा अन्ततः गरिबी निवारणमा टेवा पुऱ्याउने हो । यस अवधारणाले के पनि संभव तुल्याएको छ भने एउटै जलाधारमा वर्षायाममा आउने बाढीको स्तरलाई केही हदसम्म न्यूनीकरण गरी जलजन्य प्रकोपको संभावनालाई समेत कम गर्ने छ भने सुख्खायाममा सुख्खाग्रष्ट क्षेत्रमा जलस्रोतको परिपूर्तिलाई संभव तुल्याइ, विद्युत उत्पादन, रोजगारी, कृषिजन्य उद्योग संचालन र सुक्ने नहर, तलाउमा पानी भरी वातावरणीय सुधार तथा पर्यटनको संभावनालाई पनि टेवा पुग्नेछ । तसर्थ माथि उल्लेखित सबै क्रियाकलापहरूले मुलुकको आर्थिक उन्नतिमा बढोत्तरी भई राष्ट्रले चाँडै समृद्धि हासिल गर्ने कुरामा दुइमत नहोला । ●

गरी वार्षिक रु. ७ अर्ब १३ करोड नाफा आर्जन हुने बताउनुभयो । आयोजनाको अन्य विशेषताको चर्चा गर्दै महानिर्देशक दवाडीले यस आयोजनामा प्रयोग भएको प्रविधिको सफलता संगै अन्तर जलाधार जलस्थानान्तरणका अन्य निर्माणाधिन तथा विचाराधिन आयोजनाहरूको विकास तथा कार्यान्वयनमा सहजता ल्याउने विचार व्यक्त गर्नुभयो । भेरी बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाका आयोजना निर्देशक श्री संजीव बरालले आयोजनाको पहिलो चरणको जटिल तथा संवेदनशील सुरङ्ग निर्माण कार्य सम्पन्न भए संगै अब आयोजना दोश्रो चरणमा प्रवेश गरेको बताउनु भयो । दोश्रो चरणको कार्य समेत शुरु भईसकेको बताउनुहुँदै निर्देशक श्री बरालले आयोजनाको सिभिल वर्क्सको काममा हेडवर्क्स, सर्जसाफ्ट र पावर हाउसको निर्माण कार्य गर्न आर्थिक भार ४० प्रतिशत अर्थात रु १२ अर्ब १० करोडका लागि प्रकृया शुरु भईसकेको बताउनु भयो । वहाँका अनुसार सुर्खेत भेरीगंगा-११, चिप्ले स्थित भेरी नदीमा ११४ मीटर लामो व्यारेज निर्माण गरिने छ भने सुर्खेत जिल्लाको हात्तीखाल स्थित बबई नदीमाथि पावरहाउस निर्माण हुनेछ । हाइड्रोमेकानिकलको आर्थिक भार ९ प्रतिशत अर्थात रु २ अर्ब ८४ लाख हुने र यसमा गेट निर्माण गरि पेनस्टक पाइप जडान गर्ने कार्य हुनेछ । आयोजनाको कुललागतको ११ प्रतिशत आर्थिक भार अर्थात ३ अर्ब ५१ करोड इलेक्ट्रोमेकानिकलको टर्बाइन, जेनेरेटर तथा स्वीचयार्ड जडानका कामहरू हुनेछन् । व्यवधान विना काम भएमा आ.व. २०७९/८० भित्र विद्युत उत्पादन तथा वितरण प्रारम्भ हुनेछ । भेरी नदीबाट ४० घ.मी.प्र.से. पानी १२.२ कि.मी. लामो सुरङ्गबाट पावर हाउसमा खसालिने र त्यसपछि बबई नदीमा हालिने र यसले बर्दिया र बाँके जिल्लाका ५१,००० हेक्टर भूमिमा सिंचाइ सेवा विस्तार भई वर्षे भरी सिंचाइ सुविधा पुग्नेछ । सुरङ्ग निर्माण सकिए लगत्तै बबई सिंचाइ आयोजनाको हिउँदको सुख्खायाममा सिंचाइ गर्ने गरी भेरी नदीबाट १० घ.मी.प्र.से. पानी खसालिने प्रक्रिया शुरु भईसकेको श्री बरालले बताउनु भयो ।

सरदर दैनिक ६२ मीटर र मासिक ७०९ मीटरसम्म सुरङ्ग खन्ने कामबाट करिब १७ महिनामा सुरङ्ग छिचोल्ने कार्य टी. बि. एम. प्रविधिबाट सम्पन्न भएको छ । जोखिमपूर्ण भौगर्भिक संरचना भएको उक्त कार्यमा ६ कि.मी. र १० कि.मी. चैनैजलाई अति संवेदनशील मानिएको थियो । उक्त कार्यका लागि २०७१ माघ १५ मा चाडना ओभरसिज ईन्जीनियरिङ्ग ग्रुप (कोभेक) संग रु १० अर्ब ५७ करोडको सम्झौता भएको थियो । २०७२ चैत २१ गते उक्त आयोजनाको शिलान्यास सुर्खेतको हात्तीखालमा तत्कालिन प्रधानमन्त्री स्व सुशील कोइरालाबाट सम्पन्न भएको थियो ।

६६ औं जलस्रोत तथा सिंचाइ वार्षिकोत्सव भव्यताका साथ सम्पन्न

२०७५ चैत २५ गते विशेष समारोहको आयोजना गरी ६६ औं जलस्रोत तथा सिंचाइ वार्षिकोत्सव तथा सिंचाइ दिवस २०७५ सम्पन्न भयो । सिंचाइ विभागको सभाकक्षमा आयोजना गरिएको मूल समारोह स्थलमा माननीय उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्री श्री वर्षमान पुन तथा प्रदेश प्रमुख श्री रत्नेश्वर लाल कायस्थले संयुक्तरूपमा विरुवामा जल सिंचन गरी उक्त कार्यक्रमको उद्घाटन गर्नु भएको थियो । माननीय उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्री श्री पुनले प्रमुख अतिथिको आसनबाट बोल्दै सिंचाइ क्षेत्रको विकासमा हालै हासिल भएका प्रगति उत्साहप्रद रहेको कुरा उल्लेख गर्दै अबको युग आर्थिक बिकासका लागि पूर्वाधारको निर्माणको युग रहेको र यसमा जनताको प्रत्यक्ष सहभागिता र संलग्नता अपरिहार्य रहेको

प्रधान सम्पादक

कौशल किशोर भन्ना

सम्पादकहरू

राजेन्द्रबिर जोशी

डा. राजन भट्टराई

सन्तोष कोखश्रेष्ठ

हेमराज भुसाल

आनन्द राज अर्याल

दिपेन्द्र लौडारी

सदिक्षा राई

उल्लेख गर्नु भयो । संघ अन्तर्गतका बहुउद्देश्यीय तथा ठूला आयोजनाहरूबाट विद्युत तथा सिंचाइ जस्ता महत्वपूर्ण जनचासोहरूलाई सम्बोधन गर्दै यस्ता कार्यक्रमहरूमा जनताको समेत पूँजी प्रवाहबाट आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास गरी जनतालाई चाडै समृद्धिको अनुभूति दिलाउन सकिने विश्वास व्यक्त गर्नु भयो । साथै अब आउने चुनौतीपूर्ण लक्ष्य हासिल गर्न यस क्षेत्रमा संलग्न सबै कर्मचारी तथा विज्ञहरूले उच्च मनोबलका साथ सिंचाइ तथा विपत् व्यवस्थापन क्षेत्रको समग्र अध्ययन, अनुसन्धान तथा विकास कार्यमा लाग्ने अपेक्षा समेत व्यक्त गर्नु भयो । विशिष्ट अतिथिको आसनबाट प्रदेश नं. २ का प्रमुख श्री रत्नेश्वरलाल कायस्थले सम्बोधन गर्नुभएको थियो । विशेष अतिथिको आसनबाट उर्जा जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालयका सचिव डा. सञ्जय शर्माले उर्जा तथा सिंचाइको क्षेत्रमा हालसम्म भएका उपलब्धीहरूको चर्चा गर्दै आउँदा दिनहरूमा सिंचाइको दीगो एवम् भरपर्दो सुबिधाले मुलुकमा कृषि उत्पादनमा बढोत्तरी भई मुलुकले आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने विश्वास व्यक्त गर्नु भयो । साथै वहाँले सिंचाइको क्षेत्रमा भएका विकासका गतिविधिहरूले देशको अर्थतन्त्रमा प्रमुख भूमिका खेलेको र कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व बढाउन अत्यन्त सकारात्मक योगदान पुऱ्याएको बारे उल्लेख गर्नु भयो । मूल समारोह समितिका अध्यक्ष एवम् जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका महानिर्देशक श्री सरिता देवाडिले सभापतिको आसनबाट आफ्नो मन्तव्य राख्ने क्रममा उक्त समारोह सफल पार्न उपस्थित भई कार्यक्रमको शोभा बढाई दिनुका साथै आफ्नो सारगर्भित सम्बोधन तथा निर्देशन गर्नु भएकोमा आफ्नो तथा जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका तर्फबाट माननीय उर्जा जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रीलाई कृतज्ञता प्रकट गर्नु भयो ।

उक्त कार्यक्रममा विशेष अतिथिका रूपमा आमन्त्रित जल तथा शक्ति आयोगका सहसचिव, राष्ट्रिय जल उपभोक्ता महासंघका अध्यक्ष, उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालयका सहसचिवहरू, सिंचाइ विभागका पूर्व महानिर्देशकहरू तथा सिंचाइ सम्बद्ध निकायका विज्ञ तथा परामर्शदातृहरूलाई पनि खादा ओढाई सम्मान गरिएको थियो । माननीय उर्जा जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्री लगायत आमन्त्रित विशिष्ट अतिथिहरूबाट कार्यक्रम कै सिलसिलामा सिंचाइ विभागको प्राङ्गणमा काठमाडौं उपत्यका भित्रका विभिन्न संस्थाहरूबाट प्रदर्शित नयाँ प्रविधिमा आधारित तथा नविकरणीय प्रविधिसँग सम्बन्धित अन्य सिंचाइ प्रविधिका उपकरण अवलोकन गर्ने कार्य सम्पन्न भयो ।

उक्त अवसरमा उत्कृष्ट जल उपभोक्ता समिति, विभिन्न विधामा उत्कृष्ट ठहरिएका जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका संघ अन्तर्गतका डिभिजन तथा आयोजनाहरूलाई पनि मन्त्रालयका सचिवबाट सम्मान गरिएको थियो । त्यसै गरेर उत्कृष्ट कर्मचारीहरूलाई पनि खादा ओढाई पुष्प गुच्छा तथा प्रशंसापत्र सहित व्यक्त गरिएको थियो । सिंचाइ क्षेत्रमा जीवन पर्यन्त योगदान गर्ने व्यक्तित्वलाई लाइफटाइम अचिभमेन्ट सम्मानद्वारा विभूषित गर्ने क्रममा प्रदेश नं. २ का प्रदेश प्रमुख तथा जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका पूर्व महानिर्देशक श्री रत्नेश्वरलाल कायस्थलाई प्रमुख अतिथि माननीय मन्त्रीबाट दोसल्ला ओढाई सम्मान गरिएको थियो । त्यसैगरी अनिवार्य अवकाश प्राप्त कर्मचारीहरूलाई पनि खादा ओढाई प्रशंसापत्र प्रदान गर्नु भई सचिव डा. शर्माद्वारा सम्मान व्यक्त गरिएको थियो । सोही दिन विहान जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका महानिर्देशक लगायत अन्य उच्च पदस्थ अधिकारीहरूको उपस्थितिमा सिंचाइ सम्बन्धी नारा अंकित प्लेकार्ड ब्यानर सहितको प्रभातफेरी कार्यक्रम माईतीघर मण्डलाबाट आरम्भ भई, कोपण्डोल, पुल्चोक हुँदै जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागको परिसरमा आई सम्पन्न भएको थियो ।

त्यस्तै सिंचाइ दिवसको उपलक्ष्यमा विभिन्न खेलकुद तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप सम्बन्धी प्रतियोगिताहरू आयोजना गरिएको थियो । म्युजिकल चियर, घैटो फुटाउने जस्ता मनोरन्जनात्मक प्रतियोगिताहरूको पनि आयोजना गरिएको थियो । सिंचाइ दिवसको उपलक्ष्यमा सोही दिन रक्तदान कार्यक्रमको पनि आयोजना गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रममा सिंचाइ विभाग तथा अन्य परिवारका महानुभावहरू उत्साहका साथ रक्तदान गर्नु भएको थियो । यसैगरी चैत्र २४ गतेका दिन साँझ जावलाखेलस्थित खेल मैदानमा उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय सचिव ११ तथा जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग महानिर्देशक ११ टीमका बीच मैत्रीपूर्ण फुटबल प्रतियोगिता सम्पन्न भएको थियो । उक्त प्रतियोगितामा महानिर्देशक ११ टीम विजयी भएको थियो । मूल समारोहमा फुटबल प्रतियोगितामा विजयी टीमका तर्फबाट जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका उपमहानिर्देशक श्री प्रदीप थापाले सचिव डा. सञ्जय शर्माबाट ट्रफी ग्रहण गर्नुभयो । यसैगरी आयोजित विभिन्न प्रतियोगिताहरूमा विजयी कर्मचारीहरूलाई सचिव डा. शर्माद्वारा पदक तथा प्रमाण-पत्र प्रदान गरिएको थियो ।

नेपालका राष्ट्रिय गौरवका सिंचाइ आयोजनाहरूको पछिल्लो प्रगति स्थिति

भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना: राष्ट्रिय गौरव आयोजना मध्ये एक भेरी बबई डाइभर्सन आयोजनाको निर्माण सुरुवात २०७१ साल माघमा चिनीयाँ कम्पनी कोभेकसँग सम्झौता भए पश्चात् २०७२ सालको चैत्र २१ मा शिलान्यास भई २०७४ सालको कार्तिक २० गतेबाट टि.बि.एम. मेशिनको सहायताले सुरुङ्ग खनी सुरुवात भएको हो । उक्त सुरुङ्ग खन्ने कार्य २०७६ साल वैशाख २०७६ साल वैशाख ३ गते सम्माननीय प्रधानमन्त्री केपी शर्मा ओलीबाट औपचारिक रूपमा सुरुङ्ग छोड्ने कार्य सम्पन्न भई पूरा भएको हो । जुन काम दैनिक औसत ६२ मिटर र मासिक औसत ७०९ मिटरका दरले झण्डै डेढ वर्ष खन्ने काम भई लक्षित समय भन्दा १ वर्ष अगावै सम्पन्न भएको छ ।

आयोजनाकै जटिल तथा संवेदनशिल उक्त कार्य सम्पन्न भएपछि आयोजनाको दोस्रो चरण निर्माणको तयारी सुरु भइसकेको छ । अहिलेसम्म सुरुङ्ग निर्माण कार्य र बाँकी अन्य कार्यहरू गरी जम्मा एक तिहाई काम सम्पन्न भइसकेको छ । पावर हाउस तथा ब्यारेज हेडवर्क्स निर्माणको लागि टेण्डर प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ ।

रानी-जमरा कुलरिया सिंचाइ आयोजना (प्रणाली आधुनिकीकरण समेत): नेपालको सुदूरपश्चिम प्रदेशमा अवस्थित राष्ट्र गौरवको आयोजना रानी-जमरा कुलरिया सिंचाइ आयोजना नेपालका पुराना कृषक व्यवस्थित ठूला सिंचाइ आयोजनाहरूमध्ये एक हो । यस आयोजनाको सुरुवात आ.व. २०६७/६८ बाट विश्व बैंकको ऋण सहायता तथा नेपालको सरकारको लगानीमा आवश्यक पूर्वाधार हरूको निर्माण, मर्मत सुधार गर्ने गरी सुरु भएको हो । विगत आर्थिक वर्षहरूमा गेटसहितको साइड इन्टेक संरचना निर्माण सम्पन्न भइसकेको छ । मूल नहरको संरचना विस्तार कार्य ९५ प्रतिशत सम्पन्न भइसकेको छ । आ.व. २०७५/७६ को पछिल्लो ६ महिनामा थप १.७४ कि.मी. मूल नहर निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ । सोही अवधिमा, नहर संरचनाहरूको बाढीबाट क्षतिलाई न्यून गर्न ९.६५ कि.मी. लामो तटबन्ध निर्माण कार्य सम्पन्न भइसकेको छ । उक्त अवधि भरी लम्की र

अन्य शाखाहरूको निर्माण कार्य सहित फिडर नहर समेत ९.७५ कि.मी. निर्माण कार्य सम्पन्न भइसकेको छ। यसले गर्दा साविक सिंचित क्षेत्रमा थप २०० हेक्टरमा सिंचाइ सुविधा पुग्ने गरी आवश्यक संरचना तयार भएका छन् साथै १३ हेक्टर जमिनको अधिग्रहण वापतको मुआब्जा वितरण कार्य सम्पन्न भएको छ।

सिक्टा सिंचाइ आयोजना: बाँके जिल्लाको राप्ती पश्चिमको ३३,७६६ हे. कृषियोग्य जमिनमा सिंचाइ सेवा उपलब्ध गराउन आ.व. २०६३/६४ देखि निर्माण शुरू भएको सिक्टा सिंचाइ आयोजनामा आ.व. २०७१/७२ मा राप्ती पूर्वको ९००० हे. समेत समावेश गरी जम्मा ४२,७६६ हेक्टरमा सिंचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन र. २५ अर्ब २ करोडको स्वीकृत गुरु योजना अनुरूप काम भई रहेको छ।

आयोजनामा आ.व. २०७५/७६ को अन्त्यसम्म राप्ती नदीमा ३१७ मिटर लामो Barrage, पश्चिम तर्फ desilting basin सहितको ४५.२५ कि.मि. लामो मूलनहर, संरचनाहरू र service सडक निर्माण भैसकेको छ भने राप्ती, परुवा, डुडुवा लगायतका नदीहरूबाट सिंचित क्षेत्र बचावटका कामहरू विभिन्न स्थानमा भएका छन्।

पश्चिमी खण्डको १७ कि.मी. देखि ३४ कि.मी.सम्म मूलनहर निर्माण भएको करिब एक वर्ष पछिबाट माटो जन्म समस्याहरू देखिएका र सोही कारणबाट नहर परिक्षणको क्रममा २०७३/३१४ मा chainage 26+294(भिभरीAqueduct नजिक) canal embankment breach भएकाले मर्मत गरिएको थियो भने घुलनशिल माटोकै कारण नहर संचालनको क्रममा chainage 22+950 स्थित चंगाड नाला नजिक मिति २०७५/४/७ मा करिब १० मि.नहरको left bank breach भएको थियो। नहर भत्किएपछि, विभिन्न निकायबाट छानविन भएकोमा मन्त्रालयको समितिबाट अन्तराष्ट्रिय अभ्यास समेतका आधारमा केही सुधारका कार्य सिफारिस गरेको, संघीय संसदको कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक श्रोत समितिले नहर मर्मत तथा सुधारका कामहरू गरी पानी संचालन निर्देशन गरेको, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट अनुसन्धान गरी विशेष अदालतमा मुद्दा दायर भई विचारार्थिन रहेको अवस्था थियो। अन्यौलका बीच मिति २०७६/११/३मा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूबाट स्थलगत हवाई निरिक्षण भएको र मिति २०७६/११/१० को मन्त्रपरिषदबाट नहर मर्मत गर्न स्वीकृत भएको छ।

मर्मत स्वीकृति पछि आयोजनाबाट २०७६ को वर्षादको अगाडि थप क्षति हुन नदिन मन्त्रालयको छानविन समितिको प्रतिवेदन, धुलनशिल माटोमा भएका मर्मतका case study प्रतिवेदनहरू समेतको आधारमा sink hole formation, canal bank surface erosion, gully formation मा नदीको river bed material df lime (बजारमा उपलब्ध कृषी चुन) समेत मिसाई पुर्ने काम र नहरमा बिगिएका canal lining panel बनाउने काम २०७६ आषाढबाटै शुरू गरिएको छ।

पश्चिम तर्फका सिंचनिया, गोहवा, अकलघरवा, परसेनीपुर, पिडारी गरी पाँचवटा शाखाहरूको निर्माण क्रमागत रूपमा भईरहेको छ। पश्चिम तर्फको डुडुवा शाखाको ठेक्का अन्त्य गरि नयां प्रक्रिया शुरू गर्ने तयारी छ। यसैगरी पूर्व तर्फको ५३.५ कि.मि. लामो मूलनहर तथा संरचनाहरू निर्माण काम शुरू भएको छ, आ.व. २०७५/७६ को अन्त्यसम्म ३० प्रतिशत भौतिक प्रगति भएको छ। २०७६ आषाढ ३१ गतेबाट पूर्व तर्फको राजकुलोलाई इन्टेक हुँदै निर्माण सम्पन्न desilting basin बाट पानी दिइएको छ, यसबाट करिब ५०० हेक्टर जमिनमा वर्षे बालीलाई नियमित सिंचाइ हुनेछ।

तालिम/कार्यशाला गोष्ठी

मर्मत संभारका सिंचाइ प्रणालीहरूमा उपभोक्ताहरूलाई पुनर्ताजगी तालिम

मर्मत संभार तथा दीगो व्यवस्थापन आयोजना अन्तर्गतका विभिन्न ५ सिंचाइ प्रणालीहरूमा २०७६ जेष्ठ २३ देखि असार ७ गते सम्म दीगो जलउपभोक्ता संस्थाको विकासका लागि पुनर्ताजगी तालिम सम्पन्न भयो। प्रत्येक सिंचाइ प्रणालीहरूमा २ दिनसम्म आयोजित उक्त तालिम कार्यक्रममा जलउपभोक्ता संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि, जलउपभोक्ता संस्थाहरूको विधान सम्मत कृयाकलाप, आवधिक निर्वाचन र अन्य विशेषताहरू, नहर संचालन मर्मत संभार, स्रोत संकलन तथा परिचालन र सम्पति हस्तान्तरण तथा त्यसको व्यवस्थापन आदि जस्ता प्रमुख विषयबस्तुहरूलाई समेटिएको थियो। प्रभावकारी रूपमा जलउपभोक्ता संस्थाहरूको दीगो विकासका लागि जलउपभोक्ता संस्थाहरूबाट परिचालित विभिन्न कृयाकलापहरूमा परिमार्जन तथा सुधार एवम् त्यसको प्रभावकारी निरन्तरताको उद्देश्यले संचालित यी तालिमहरूबाट विभिन्न सिंचाइ प्रणालीहरूका जलउपभोक्ता संस्थाका पदाधिकारीहरूमा दीगो संस्थागत विकासकालागि उत्साहको पुनःसंचार गर्ने अपेक्षा राखिएको थियो। आयोजित यी तालिमहरू प्रत्येकमा ३०/३० जना उपभोक्ता संस्थाका पदाधिकारीहरू तथा संस्था कार्यालयका कर्मचारीहरूको सहभागिता रहेको थियो।

सर्वप्रथम राजापुर सिंचाइ प्रणालीका उपभोक्ता संस्थाका पदाधिकारी तथा कार्यालयका व्यवस्थापक कर्मचारीहरूकालागि गुलरिया स्थित कृषासार रिसॉटको सभाहलमा २०७६ साल जेष्ठ २३ र २४ गते आयोजित तालिम कार्यक्रममा राजापुर सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालयका प्रमुख श्री तेज रिजालको अध्यक्षतामा उद्घाटन

पाँचै सिंचाइ प्रणालीहरूको जलउपभोक्ताहरूको लागि संचालित तालिमहरूको व्यवस्थापन प्रणाली तथा बाली-जल व्यवस्थापन कार्यक्रमका सिनियर टेक्निसियन श्री राजेन्द्र कुमार थापाले गर्नु भएको थियो ।

सिंचाइ प्रणाली परिचय

नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. २ को परिचय

(नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. २ को जलउपभोक्ता संस्थालाई २०७५ सालको सिंचाइ दिवस तथा ६६ औं वार्षिकोत्सव समारोहमा उत्कृष्ट जल उपभोक्ता संस्थाको सम्मानद्वारा सम्मानित गरिएको थियो । - सम्पादकमण्डल)

✍ श्रीमती कसुमदेवी कलवार*

यस नारायणी सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालयले नारायणी अंचलको पर्सा, बारा एवं रौतहट जिल्लाको दक्षिणी भेगका ३७४०० हेक्टर जग्गामा सिंचाइ सुविधा उपलब्ध गराई कृषि उत्पादनमा अभिवृद्धि गरि स्थानीय कृषकहरूको जीवनस्तर उकास्ने उद्देश्यले नारायणी (गण्डक) नदीमा वैरेज निर्माण गरी नहर प्रणाली विकास गरिएको छ । भारत सरकार द्वारा विकास गरिएको यस प्रणालीको हेडवर्क नेपाल भारतको सिमानामा नारायणी नदिमा भारतको विहार राज्यको वाल्मीकीनगरमा निर्माण गरि पूर्वी मुल नहर (तिरहुत मुल नहर) को दोनशाखा नहर मार्फत पश्चिम चम्पारनको इनर्वा गाउँ एवं नेपालको पर्सा जिल्लाको जानकीटोला गा.वि.स. बाट नेपालमा प्रवेश गराई नेपाल पूर्वी नहरमा पानी उपलब्ध गराइएको छ । २,५०० क्यूसेक क्षमताको ९२ कि.मि. लामो दोनशाखा नहरको अन्तिम विन्दुबाट नेपालको लागि ८५० क्यूसेक क्षमताको नेपाल पूर्वी नहर (NEC) एवं १,५५० क्यूसेक क्षमताको विहारको घोरासहन शाखा नहर विकास गरिएको छ । यस प्रणालीको निर्माण कार्यको लागि नेपाल र भारत दुई देश बीच 14 December 1959 मा सम्झौता हस्ताक्षर गरिएको थियो । वि.सं. २०३० जेष्ठ २१ गते (तदनुसार ३, जुन १९९३) नेपालका प्रधानमंत्री माननीय श्री किर्तिनिधि विष्टको कर-कमलबाट यस नहर प्रणालीको समुद्रघाटन भई संचालन हुदै आएको छ । यो प्रणाली ई. सन् १९७५ एवं १९७६ मा गरी दुई चरणमा नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गरियो । तदउपरान्त विश्व बैंकको ऋण सहायतामा श्री ५ को सरकारद्वारा कमाण्ड क्षेत्र विकास कार्यक्रम संचालन गरि ७.५ हे. को सिंचाइ रोटेसनल ब्लक बनाई फार्मस्तरसम्मको प्रणाली विकसित गरिएको छ । झण्डै पाँच दशक लामो यस प्रणालीको Main Canal को Alignment पश्चिमबाट पुर्व रहेकोले सदैव जसो नदि-नालालाई Cross गरि निर्माण गरिएको छ ।

नारायणी सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, वीरगन्ज पर्सा अन्तर्गतमा पर्ने नारायणी सिंचाइ प्रणालीको ब्लक नं.२ हरीहरपुर पर्साको २,९९६ हेक्टर क्षेत्रफल मा सिंचाइ सुविधा उपलब्ध गराई कृषि उत्पादनमा अभिवृद्धि गरी स्थानीय कृषकहरूको

जीवनस्तर उकास्ने उद्देश्यले यस क्षेत्र भित्र विभिन्न नहर तथा संरचनाहरू निर्माण गरिएको छ । जस अन्तर्गत यस ब्लकको मुल शाखा नहर (MSC) को लम्बाई ११ कि.मि. रहेको छ । मुल शाखा नहरबाट ६ वटा शाखा नहर (BSC), ८ वटा उपशाखा नहर (SSC) र ११८ वटा प्रशाखा नहर (TC) रहेका छ । यस ब्लकमा मिति २०६९ असोज २० गतेका दिन सम्पूर्ण ब्लक, शाखा नहर, उपशाखा नहर तथा टर्सरी नहर स्तरमा निर्वाचन पद्धति बाट ३३ प्रतिशत महिला, दलित, आदिवासी जनजाति समेत समावेश गरी ब्लक स्तरमा जल उपभोक्ता समन्वय समिति, शाखा नहर स्तरमा जल उपभोक्ता समिति र टर्सरी नहर स्तरमा जल उपभोक्ता टोली गठन भएको छ ।

नारायणी सिंचाइ प्रणाली तराइको एउटा ठुलो र पुरानो सिंचाइ प्रणाली हो । नहर प्रणालीमा मर्मत संभारको बजेट अभावको कारण दिन प्रति दिन नहर संरचना जीर्ण हुदै गएको अवस्थामा विश्व बैंकको सहयोगमा सिंचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना (IWRMP) कार्यक्रम लागु गरी मिति २०७१ चैत्र १० गतेका दिन सिंचाइ विभाग र यस ब्लकका बिच ब्लकको नहर संचालन र मर्मत संभारको सम्पूर्ण दायित्व हस्तान्तरण भएको थियो । सो कार्यक्रम लागु भए पश्चात नहरको संरचना सुधार, मर्मत संभार कार्य गर्न यस ब्लक नं. २ का सम्पूर्ण कृषक तथा समितिहरूले उत्साहपूर्वक जनश्रमदान गरी तथा उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरूलाई विभिन्न सीपमूलक तालिम दिई कार्यक्रम सफल भएको छ । मिति २०७३ असोज २० मा उपभोक्ता समितिको पदाधिकारीहरूको पदावधि समाप्त भई दोस्रो कार्यकालका लागि सर्व सम्मतिबाट सोही पदाधिकारीहरू चयन गरिएको छ । हाल यस ब्लक नं. २ का सम्पूर्ण कृषक तथा समितिहरूले उत्साहपूर्वक ढंगबाट जनश्रमदान गरी प्रत्येक कृषकहरूको खेतमा पानी संचालन भई रहेको छ । सो पानी संचालनपछि कृषकहरूको कृषि उत्पादनमा अभिवृद्धि भई आयमा समेत वृद्धि भएको छ ।

साथै यस कार्यालयका कार्यालय प्रमुख सहीत ब्लक नं. २ को जल उपभोक्ता समन्वय समिति लाई यसले गरेका कार्यहरूको उचित मुल्याङ्कन सहित २०७५ सालको सिंचाइ दिवसको अवसरमा उत्कृष्ट कार्यालय प्रमुख र देशको सवैभन्दा उत्कृष्ट उपभोक्ता समिति को रूपमा सम्मान गरिएको हुँदा नारायणी सिंचाइ प्रणालीका सम्पूर्ण कृषक तथा जल उपभोक्ता समन्वय समिति आफै गौरवान्वित भएका छौं ।

*श्रीमती कलवार नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. २, को जलउपभोक्ता संस्थाका अध्यक्ष हुनुहुन्छ ।

लेख/रचना

चापाकोटटार सिंचाइ योजनामा तीनहप्ते सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन अभियान संचालन कार्ययोजना

✍ हरिदत्त पौडेल *

१. पृष्ठभूमि

चापाकोटटार सिंचाइ योजना नेपालको पहाडी भूभागको सबभन्दा ठुलो सिंचाइ योजना हो । यो सिंचाइ योजना गण्डकी प्रदेशको स्याङ्जा जिल्ला स्थित चापाकोट नगरपालिकामा पर्दछ । यसको कमाण्ड एरिया ८८५ हेक्टर छ र घरधुरी संख्या करिब २,००० जात छन् । यसको मूल नहरको लम्बाई २५.६६ कि. मी. र आइडल लम्बाई १४ कि. मी. छ । यसका १८ वटा शाखा नहरहरू छन् । यो सिंचाइ योजना स्याङ्जा जिल्लाको दक्षिण-पूर्वी समथर भू-भागमा काली गण्डकी नदीको किनारमा पर्दछ ।

यस सिंचाइ योजनाको नेपाल सरकारबाट २०४४ साल देखि निर्माण शुरु गरि २०५२ साल देखि पानी संचालनमा आएको थियो । शुरुदेखि यस सिंचाइ योजनाको संचालन व्यवस्थापन नेपाल सरकार र जल उपभोक्ता समितिको संयुक्त प्रयास (JMIS: Joint Managed System) मा भएको छ । सिंचाइ प्रणालीका संरचनाहरू पुराना र जीर्ण बन्दै जाँदा मूल नहरबाट धेरै पानी चुहेर खेर जाने कमाण्ड एरियाको पुछारसम्म पानी पुग्न नसकी सबै जमीन सिंचाइ हुन नसकेपछि नेपाल सरकार र ADB को सहयोगमा CMIASP कार्यक्रमबाट करीब रु. १७ करोड रकम लगानी गरि स्तर उन्नति कार्य संचालन गर्ने र सो कार्य सम्पन्न भैसके पछि JMIS बाट कृषक व्यवस्थित सिंचाइ प्रणाली (FMIS : Farmer's Managed Irrigation System) को रूपमा संचालन गर्नका लागि यसको संचालन व्यवस्थापनको जिम्मा ज.उ.स.लाई हस्तान्तरण गर्ने शर्त सहित मिति २०७२ असोज २० गतेको सिंचाइ विभाग र जल उपभोक्ता समितिको बीचमा सम्झौता भएको थियो । यस बमोजिमको स्तर उन्नतिको कार्यहरू आर्थिक वर्ष २०७२ देखि शुरु भै आ.ब. २०७६/७७ भित्र सम्पन्न हुने छ ।

२. समस्या

सिंचाइ प्रणालीको संचालन व्यवस्थापन उपभोक्ता समितिले जिम्मा लिनु पर्ने भए पनि जल उपभोक्ता समितिसंग त्यसको लागि पर्याप्त र दीगो आर्थिक स्रोतको अभाव रहेको देखिन्छ । यसअघि संयुक्त व्यवस्थापनबाट संचालन व्यवस्थापन हुँदा समेत प्रत्येक वर्ष २५.६६ किलोमिटर लामो मूल नहर र ११ किलो मीटर लामा विभिन्न शाखा नहरहरूमा बर्षे पिच्छे जम्मा हुने माटो, बालुवा र फहारपात सफा गर्ने काम उपभोक्ताहरू आफैँ परिचालन भइ गरिदै आइरहेको थियो । बाँध र मूल नहर बस्तीबाट टाढा रहेका र बैदेशिक रोजगारीको अवसरले गर्दा गाउँमा पर्याप्त युवा जनशक्तिको अभाव भएको हुँदा अब परम्परागत तरिकाबाट नहर सफा गर्न पनि कठिन हुँदै गैरहेको छ । किसानहरूलाई आफैँ औजार लिई कुलो सफा गर्न जान गाही परेको महशुस गर्न थालिएको छ बरु त्यसको सट्टामा किसानहरूलाई त्यसको लागि चाहिने नगद रकम तिर्न सजिलो हुन थालेको छ । गाउँमा किसानहरूले घरधुरीको हिसाबले बराबर दिन नहर सफा गर्न जाँदा थोरै जग्गा हुनेहरूलाई तुलनात्मक रूपले बढी भार पर्ने गरेकोमा जग्गाको रोपनीको हिसाबले सेवा शुल्क उठाउँदा न्यायोचित पनि हुने र त्यो रकम उपयोग गरि कामदार लगाई नहर सफा गर्न र आवश्यक संख्यामा ढल्पा राखेर पानी संचालन गर्दा व्यवहारिक हुने देखिएको छ । तर पानी संचालन गर्न र वर्षेपिच्छे नहर सफा गर्न उल्लेख्य रकम चाहिन्छ ।

३. समस्याको विश्लेषण

यस सिंचाइ योजनाको जल उपभोक्ता समिति तुलनात्मक रूपमा सक्रिय भए पनि संस्थागत क्षमता कमजोर रहेको छ । उसलाई नहर संचालन र व्यवस्थापकीय ज्ञानको अभाव रहेको छ । यस अघिको तरीका र प्रयासमा सिंचाइ सेवा शुल्क (ISF) संकलन कार्य प्रभावकारी बन्न सकेको छैन किनकि गत बर्ष जम्मा रु ४३,०००/- मात्र संकलन भएको थियो जुन नहरमा पानी संचालन र बार्षिक नहर सफा गर्नका लागि ज्यादै अपर्याप्त छ । पानी संचालन गर्दा मुहानमा कस्तिमा एकजना र मूल नहरमा कस्तिमा २ जना ढल्पाहरू राख्नु पर्ने स्थिति छ । यस बाहेक आम्रदानीको अन्य स्रोत तत्काल नदेखिएको हुनाले यसैलाई प्रभावकारी बनाउनुको विकल्प पनि छैन ।

४. समस्या समाधानको उपाय

सिंचाइ सेवा शुल्कलाई प्रभावकारी बनाउन सकिएमा यस योजनाको ८८५ हेक्टर सिंचित जमीनको प्रति रोपनी बार्षिक रु १००/- को दरले जम्मा ७०५/- मात्र सेवा शुल्क उठ्न सके पनि बार्षिक रूपमा करिब रु १२ लाख ४० हजार रकम संकलन हुन आउने देखिन्छ । अहिलेसम्म सिंचाइ सेवा शुल्क अनिवार्य रूपमा सबैले बर्षे पिच्छे तिर्नु पर्छ भन्ने भावनाको विकास भै नसकेको हुनाले किसानहरूलाई यस

बारेमा व्यापक जनचेतना जगाई तपसिल बमोजिम जन परिचालन गरि यसलाई जागरण अभियानको रूपमा लिँदै आगामी सालदेखि बानी बसाल्न जरुरी देखिन्छ ।

१. सरोकारवाला निकायहरू जस्तै स्थानीय राजनैतिक दल, नगरपालिका, आमा समूह, युवा क्लब लगायतका सामाजिक संघ संस्थाको समन्वयमा व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
२. शाखा र उपशाखा समिति गठन गरि धेरै भन्दा धेरै किसानहरूलाई ज.उ.स. को संगठन भित्र समेटेर समितिलाई हरेक किसानको नजिकको सम्पर्कमा पुऱ्याउने ।
३. किसानको जग्गा सम्बन्धी अभिलेख अध्यावधिक गर्ने ।
४. सबै किसानहरूलाई सिंचाइ सदस्यता कार्ड वितरण गर्ने ।
५. ज.उ.स.को क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
६. भौतिक पूर्वाधार बिकास मन्त्रालयले यस्तो अभियानमा नेतृत्वदायी भूमिका खेल्ने ।
७. पर्याप्त तयारी र आपसी समन्वयकासाथ बिस्तृत कार्य योजना बनाई ३ हप्ते ISF संकलन अभियानको रूपमा संचालन गर्ने ।

५. सुधारको लक्ष्य :

१. संचालन व्यवस्थापनमा आर्थिक रूपले आत्मनिर्भर सिंचाइ प्रणाली बनाउने ।
२. सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन अभियानको यौटा Pilot मोडेल बनाई यस्तै अरु सिंचाइ योजनाहरूमा पनि यसलाई थप परिष्कृत बनाई लागु गर्ने ।

६. सुधारको अग्रसरता

प्रदेश सरकारबाट यस ३ हप्ते सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन अभियानको piloting को लागि अग्रसरता लिइने छ । UNICEF ले २०/२५ बर्ष पहिले संचालन गर्ने गरेको ३ हप्ते सरसफाई अभियानबाट थोरै समयमा सरसफाई जनचेतना फैलाएर घर घरमा खाटे चर्पी लगायतका सरसफाई संरचना बनाउन सकेको अभियानमा म आफैँ पनि सहभागी भएको अनुभव रहेकोले त्यसबाट पाठ सिकेर यसलाई सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन कार्यमा अपनाउन खोजिएको छ । त्यसैगरी, चापाकोटटार सिंचाइ योजना दीगो रूपमा चलिरहेको र किसानको अपनत्व राम्रो देखिएको हुनाले पनि सेवा शुल्क संकलन कार्य सफल हुने विश्वास लिइएको छ । यसको तयारी स्वरूप ज.उ.स.को साधारण सभाबाट अनुमोदन गरेर विधान संसोधन गरि प्रति रोपनी बार्षिक रु १००/- ISF उठाउन अनिवार्य गरि सकिएको छ । सिंचाइ योजना संचालन गर्ने निकायहरू, स्थानीय नगरपालिका, स्थानीय राजनैतिक दलहरू र सामाजिक संघ संस्था सबैको ध्यान र प्रयास यही अभियानमा केन्द्रित गर्ने हो भने यस अभियानलाई सफल बनाएर किसानको सेवा शुल्कलाई हेर्ने नजर र तिर्ने आदतमा परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने कुरा परीक्षणबाट प्रमाणित गर्न खोजिएको छ । सिंचाइ सेवा शुल्क नतिरिक्न जग्गा पास भएमा नयाँ जग्गा धनीबाट त्यस्तो बक्यौता उठाउन सम्भव नहुने हुनाले यस अभियानको दौरान सेवा शुल्क रकम उठ्न नसकेका किसानहरूको अधिल्लो आर्थिक वर्षको सूची स्थानीय वडा र नगरपालिकामा समन्वयात्मक ढंगबाट पठाई यस्तो बक्यौता रकम तिरेपछि मात्र उक्त व्यक्तिले मालपोत दस्तुर, जग्गाको किताकाट, चार किल्ला प्रमाणित गर्ने कार्य गरिदिन स्थानीय नगरपालिकालाई अनुरोध गरिने छ । यस्तो व्यवस्थाबाट सिंचाइ सेवा शुल्क उठाउने प्रक्रिया क्रमिक रूपमा अनिवार्य प्राय हुन सक्नेछ भन्ने विश्वास लिइएको छ ।

७. ३ हप्ते सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन अभियानको कार्य योजना

यो कार्यक्रम दुई चरणमा संचालनमा गरिने छ । पहिले तयारी चरण संचालन गरि दोश्रो चरणको मूल अभियान संचालन गर्न वातावरण तयार पारिने छ । त्यसपछि मात्र दोश्रो चरणको तीनहप्ते सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन अभियान संचालन संचालन गरिने छ ।

क. तयारी चरण

लक्ष्य	क्रियाकलाप	सूचक	देखि	सम्म	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
३ हप्ते सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन अभियान संचालन गरि ज.उ.स.लाई आत्मनिर्भर बनाउने	कृषक तथ्यांक (land holding) अद्यावधिक गर्ने	२००० वटा	२०७६ भाद्र	२०७६ मंसिर	ज.उ.स.	सिंचाइ डिभिजन
	बाँकी रहेका सिंचाइ सदस्यता कार्ड वितरण	२०० वटा	२०७६ भाद्र	२०७६ मंसिर	ज.उ.स.	सिंचाइ डिभिजन
	शाखा र उपशाखा समिति गठन	१८ वटा	२०७६ भाद्र	२०७६ मंसिर	ज.उ.स.	सिंचाइ डिभिजन
	सरोकारवाला संस्थाहरूसँग समन्वयात्मक बैठक	१ पटक	२०७६ मंसिर	२०७६ मंसिर	भौ.पू. बि. म.	सिं.डि., न.पा., दल, सा.सं.
	हरेक कृषकले तिनूपर्ने वार्षिक ISF को जानकारी	२००० जना	२०७६ मंसिर	२०७६ मंसिर	ज.उ.स.	सिंचाइ डिभिजन

ख. कार्यान्वयन चरण

लक्ष्य	क्रियाकलाप	सूचक	देखि	सम्म	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
३ हप्ते सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन अभियान संचालन गरि ज.उ.स.लाई आत्मनिर्भर बनाउने	जनचेतना भेला र अभियान शुभारम्भ	१ दिन	२०७६ पौष	२०७६ पौष	भौ.पू.बि.म. र ज.उ.स.	सिं. डि., न.पा.
	ज.उ.स.लाई नेतृत्व विकास र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि तालिम (३ दिन)	२ वटा	२०७६ पौष	२०७६ पौष	भौ.पू.बि.म. र ज.उ.स.	सिंचाइ डिभिजन
	ज.उ.स. को अन्तर सिंचाइ प्रणाली अन्तरक्रिया र भ्रमण (औधिखोला र रामपुरटार)	२ वटा	२०७६ पौष	२०७६ पौष	भौ.पू.बि.म. र ज.उ.स.	सिंचाइ डिभिजन
	स्थलगत सेवा शुल्क संकलन अभियान संचालन	१ हप्ता	२०७६ पौष	२०७६ पौष	भौ.पू.बि.म. र ज.उ.स.	सिं. डि., न.पा.
	कार्यक्रम समापन	१ दिन	२०७६ पौष	२०७६ पौष	भौ.पू.बि.म. र ज.उ.स.	सिंचाइ डिभिजन

ट. समस्या र चुनौतीहरू

यस अभियान संचालन र यसको उपलब्धी पूर्ण रूपमा हासिल गर्नमा देखिन सक्ने समस्या र चुनौतीहरू निम्न बमोजिम देखिन्छन्:

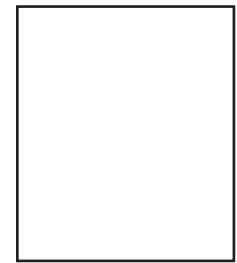
- कमाण्ड एरिया बाहिर बस्ने घरधुरीको लगत संकलन, सदस्यता कार्ड वितरण र सेवा शुल्क संकलनमा देखिन सक्ने समस्या ।
- यस बर्ष पनि हिउँदममा पनि मूल नहरमा निर्माण कार्य संचालन गर्नु पर्ने हुँदा हिउँदे खेतीको लागि पानी संचालन हुन नसक्ने हुनाले सबै किसानहरू उत्प्रेरित हुन नसकी सेवा शुल्क संकलनमा समस्या देखिन सक्ने ।

- पहिलो चरणको वातावरण निर्माण गर्ने चरण प्रभावकारी हुन नसकेमा त्यसको असर दोश्रो चरणमा पर्न सक्ने ।
- स्थानीय नगरपालिका, राजनैतिक दलहरू र अन्य सरोकारवाला सामाजिक संघ-संस्थाहरू परिचालन प्रभावकारी हुन नसकेमा त्यसको असर सेवा शुल्क संकलनमा पर्न सक्ने ।

*श्री पौडेल गण्डकी प्रदेश, भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयका सि.डि.ई. हुनुहुन्छ

सिंचाइ गतिविधि तथा Irrigation Newsletter मा प्रकाशनका लागि जलस्रोत तथा सिंचाइसंग सम्बन्धित र उपयुक्त समाचार, लेख रचना आदि सामाग्रीहरू पठाइ सहयोग गरिदिनु हुन सम्बद्ध सवैसंग आग्रह गर्दछौं ।

ठेगाना: सिंचाइ व्यवस्थापन महाशाखा, पोष्ट बक्स नं.२०५५, काठमाडौं, Email: dwri.management@gmail.com

श्री _____

सिंचाइ व्यवस्थापन महाशाखा
पोष्ट बक्स २०५५
जावलाखेल, ललितपुर, नेपाल